

1. **Imię i nazwisko:** Urszula Kempieńska

2. Posiadane dyplomy/stopnie naukowe:

- Doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki; Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny, Warszawa 2002. Tytuł rozprawy: *Małżeństwa młodocianych, przyczyny i konsekwencje-perspektywa pedagogiczna*. Promotor: prof. zw. dr hab. Anna Przećławska; recenzenci: prof. zw. dr hab. Krystyna Marzec-Holka, dr hab. Barbara Smolińska-Theiss, prof. UW. Praca wyróżniona przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe (2003r.)
- Magister pedagogiki, specjalność pedagogika opiekuńczo-wychowawcza; Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, 1992, tytuł pracy magisterskiej: *Przyczyny rozwodów małżeństw młodocianych*, promotor dr Jan Lachowicz
- Ukończone 4 semestralne studia podyplomowe w zakresie *Wychowania Seksualnego* na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, 1997 r.
- Certyfikat w zakresie edukacji seksualnej wystawiony przez Instytut Zdrowia Seksualnego Towarzystwa Rozwoju Rodziny w Warszawie, 1998.
- Kurs *Diagnoza i terapia ofiar przemocy seksualnej w pracy biegłego sądowego* zorganizowany przez Polskie Towarzystwo Zdrowia Seksualnego w Warszawie 1999 r.

3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:**

01.10. 2001- 30.09. 2002.- asystent, Wydział Pedagogiczny Wyższa Szkoła Humanistyczno –Ekonomiczna we Włocławku

01.10. 2002 do nadal adiunkt, Wydział Pedagogiczny WSHE (obecnie Wydział Nauk Społecznych i Technicznych Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku)

W latach 2003-2005 Prodziekan ds. studenckich, a w latach 2014-2015 Dziekan Wydziału Nauk Pedagogicznych.

W 2008-2009 – adiunkt (umowa zlecenie) Wydział Pedagogiczny Wyższa Szkoła im. Pawła Włodkowica w Płocku. Realizowane zajęcia z socjologii edukacji.

4. **Wskazanie osiągnięć naukowych wynikających z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym:**

a) jednotematyczny cykl publikacji zatytułowany: *Przyczyny i konsekwencje przedwczesnego podejmowania życia seksualnego przez młodzież*, na który składają się trzy monografie

b) Urszula Kempieńska, *Małżeństwa młodocianych. Cięża, ślub i co dalej...?*, 2012, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” Toruń, ss. 204. ISBN 978-83-89163-92-9. Recenzenci wydawniczy: prof. zw. dr hab. Józefa Brągiel, dr hab. Barbara Smolińska- Theiss, prof. APS w Warszawie.

Urszula Kempieńska, *Wybory życiowe dzieci małżonków młodocianych*, 2013, Instytut Naukowo-Wydawniczy MAIUSCULA, Poznań, ss.110. ISBN 978-83-934466-2-9. Recenzent wydawniczy: prof. zw. dr hab. Andrzej Jaczewski.

Urszula Kempieńska, *Nieletnie macierzyństwo-problem ogólnoświatowy*, 2017, Instytut Naukowo-Wydawniczy MAIUSCULA, Poznań, ss.188. ISBN 978-83 -943050-5-5. Recenzent wydawniczy: prof. zw. dr hab. Andrzej Jaczewski.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Małżeństwa zawarte za zgodą sądu opiekuńczego to szczególny typ więzi społecznych, sprzecznych z kulturowymi i prawnymi standardami obowiązującymi w wielu krajach. Związki te prawie zawsze zawierane są pod przymusem z powodu ciąży nastoletniej dziewczyny. Badania nad rozrodczością nastolatków często opierają się na teorii przebiegu życia. Teoria ta zakłada, że czas i porządek przemian życiowych, takich jak przejście od okresu dzieciństwa do rodzicielstwa, mają długoterminowe konsekwencje dla poszczególnych osób w całym ich cyklu życia. Oczekuje się, że normy społeczne będą regulowały harmonogram i kolejności przejść poszczególnych etapów życiowych. Nastoletnie rodzicielstwo i przyspieszony ślub są przejściami "poza czasem", które jest powiązane z silnymi normami społecznymi i negatywnymi sankcjami dla osób, które je naruszają. Cięża „przed czasem”, zaburzająca społecznie ustalony przebieg życia: ukończenie szkoły- praca- małżeństwo- dzieci powoduje, przeważnie dla dziewcząt, wiele negatywnych konsekwencji społecznych. Najczęstszymi skutkami są brak wsparcia rodziców, ostracyzm środowiska, samotność, zmuszanie do małżeństwa ze sprawcą ciąży lub opuszczenie przez ojca dziecka. Nieplanowana ciąża i ślub w młodym wieku niejednokrotnie ograniczają dziewczętom szanse edukacyjne i rozwój oraz utrwalają biedę. Brak wsparcia w środowisku rodzinnym, konieczność przerwania edukacji powoduje, że kobiety- nastoletnie matki, a w konsekwencji ich dzieci są niezdolne do realizowania swych wrodzonych zdolności. Indywidualne doświadczenia młodych kobiet i mężczyzn, ich osobiste wybory – o podjęciu życia seksualnego (dobrowolnie lub pod presją), antykoncepcji, ścieżki edukacyjnej, przebiegu

pracy zawodowej są kształtowane przez środowisko, w którym żyją. K. Luker w jednej ze swoich prac napisała "... chociaż prawdą jest, że nastoletnie matki są biednymi kobietami, dużo ważniejsze jest stwierdzenie, że biedne, kobiety często stają się młodymi matki"¹.

Tytuł osiągnięcia: *Małżeństwa młodocianych. Cięża, ślub i co dalej...?*

W wyniku studiów i krytycznej analizy literatury opublikowanej w języku polskim, angielskim i francuskim starałam się stworzyć monografię zawierającą syntetyczne, uporządkowane kompendium wiedzy, na temat małżeństw zawartych przez osoby nie posiadające przewidzianego przez prawo wieku do jego zawarcia. Szczególnie ważne dla jej powstania były publikacje L. Mościckiej, K. Marzec- Holki, J. W. Lindsay, Z. Rosiak, a także F. Adamskiego, S. Kawuli, J. Augustyna, M. Ziemskiej, M. Ryś, Z. Tyszki, A. Jaczewskiego, Z. Izdebskiego, B. Woynarowskiej.

Praca ta, to przykład badań podłużnych porównawczych. W pierwszym etapie projektu realizowanym od grudnia 1996 r do maja 1998 r (praca doktorska) badaniami objęłam 125 osób, które zawarły związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego² we Włocławku w latach 1978-1996. W drugim etapie lipiec 2008-kwiecień 2010 badaniami objęłam 60 respondentów uczestników I badania (w tym 51 kobiet) oraz ich rodziców (w tym 53 kobiety).

Problemem głównym realizowanych badań było pytanie : *Jakie były przyczyny zawierania związków małżeńskich przez młodocianych i jakie są perspektywy ich funkcjonowania?*

Problemy szczegółowe koncentrowały się m.in. wokół pytań:

- 1) Jakie były przyczyny przedwczesnej inicjacji seksualnej?
- 2) W jaki sposób funkcjonują badane pary 10 lat po pierwszym badaniu?
- 3) Jakie były determinanty rozpadu związku?
- 4) Jaka jest różnica pomiędzy funkcjonowaniem małżeństw wymuszonych i przyspieszonych przez ciążę?

¹ K. Luker, 1996, *Dubious conceptions: The politics of teenage pregnancy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, s.12.

² Do 15 listopada 1998 r. nowożeńcy podlegali przepisom ustawy z 25 lutego 1964 r., zgodnie, z którą, zdolność do zawarcia małżeństwa uzyskiwał mężczyzna z chwilą ukończenia 21 roku życia, kobieta z chwilą ukończenia 18 lat. Sąd opiekuńczy mógł w pewnych przypadkach zezwolić na zawarcie małżeństwa mężczyźnie, który nie miał ukończonych lat 21, ale ukończył lat 18 oraz kobiecie, która nie miała ukończonych lat 18, o ile ukończyła lat 16.

Poszukując odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowałam metodę analizy dokumentów (analizie poddałam Księgi Małżeńskie USC we Włocławku) oraz metodę sondażu diagnostycznego. Jako technikę badawczą wybrałam wywiad, natomiast narzędziami badawczymi były autorskie kwestionariusze wywiadu, jeden dla małżonków młodocianych, drugi dla rodziców. Każdy wywiad był przeprowadzony w domu respondenta, po uprzednim ustaleniu dogodnego terminu osobno z małżonkiem młodocianym, który wziął udział w I etapie badania i osobno z jego rodzicem. Po przeprowadzeniu badań kwestionariusz numerowano (taką samą cyfrą zaznaczano arkusz odpowiedzi małżonków i rodziców, w celu późniejszej analizy zależności np. w kwestii dziedziczenia zachowań seksualnych). Uzyskane dane poddałam szczegółowej analizie i interpretacji, ilustrując uzyskany materiał badawczy za pomocą tabel. Przeprowadzone badania pozwoliły mi na uzyskanie wiedzy o przyczynach, skutkach i funkcjonowaniu małżeństw młodocianych, a także poznaniu rodzinnych uwarunkowań ich zawarcia.

Cała praca składa się z V rozdziałów, ale można wyraźnie wyodrębnić w niej trzy części. Pierwsza z nich zatytułowana: „*Małżeństwa młodocianych: Obraz znany i nieznany*” ma charakter teoretycznej analizy przedmiotu. Poświęcona została wybranym przyczynom powstawania małżeństw zawartych za zgodą sądu. Zaprezentowany został przegląd światowych stanowisk dotyczących przyczyn i skutków przedwczesnej inicjacji seksualnej młodzieży, ciąży nieletnich, przymusowego małżeństwa i rozwodu. Ukazany został także rys historyczny wychowania seksualnego, wymogi formalno-prawne do zawarcia małżeństwa w Polsce oraz statystykę zawartych małżeństw młodocianych we Włocławku za lata 1981-2005. W rozdziale II zaprezentowano założenia metodologiczne badań własnych.

Scharakteryzowałam dwie grupy badawcze: małżonków młodocianych i ich rodziców, opisałam również miejsce badań - Włocławek na tle miast o podobnej liczbie mieszkańców. Trzecia część (rozdziały III, IV i V) zawiera syntetyczną analizę wyników badań własnych. W rozdziale III omówiłam wybrane przyczyny powstawania związków osób nieposiadających przypisanego prawem wieku: sytuację rodzinną badanych, brak uświadomienia i wychowania seksualnego, niską ocenę szans życiowych i perspektyw na ukończenie szkoły, okoliczności zawarcia tegoż związku. Rozdział IV porusza zagadnienia funkcjonowania małżeństw młodocianych: wiek, wykształcenie, sytuację mieszkaniową w dniu ślubu, realizację ról małżeńsko-rodzicielskich. W dalszej części skupiłam się na psychospołecznej sytuacji respondentów 10 lat po I badaniu i pożyciu par zdezintegrowanych. Rozdział V w całości poświęciłam na omówieniu perspektyw przetrwania małżeństw wymuszonych i

przyspieszonych przez ciążę. W aneksie przedstawiłam wymogi formalno-prawne do zawierania małżeństw w wybranych krajach Europy i świata.

„Przymusowe” małżeństwa osób, które nie osiągnęły wieku prawnego do jego zawarcia, były do końca lat '90 tych XX w. ugruntowane w polskiej tradycji, religii i kulturze. Rodzice kobiety mieli nadzieję, że ślub jest ratunkiem dla córki, ucieczką przed stygmatem „panny z dzieckiem” i ostracyzmem społecznym. Tymczasem jak ukazują dane statystyczne, co 3 związek zawarty za zgodą sądu ulegał dezintegracji, małżeństwa te rozwodziły się zdecydowanie częściej i trwały krócej od małżeństw zawartych przez osoby pełnoletnie, nawet tych, które również zostały zawarte z powodu ciąży.

Problematyka małżeństw młodocianych, pomimo licznych negatywnych konsekwencji była pomijana przez autorów. W Polsce ukazały się wspomniane wyżej 2 monografie L. Mościckiej z 1982 r. i K. Marzec –Holki z 1994 oraz artykuły Z. Rosiak 1976, 1978, 1979. W literaturze międzynarodowej problemem tym zajmowała się J.W. Lindsay 1995, 1996 z Uniwersytetu w Kalifornii. W swojej monografii pokazałam, że najczęściej przypadkowe kontakty seksualne, których skutkiem była niepożądana ciąża i nie zawsze chciane małżeństwo, podejmują osoby z rodzin niewydolnych wychowawczo, niezaspakajających potrzeb dzieci, niejednokrotnie wykluczonych społecznie, z ograniczonym dostępem do edukacji i kultury. W takich rodzinach wychowywało się 80% badanych. Samotność dla wielu z nich była stanem permanentnym. Kontakt emocjonalny z matką miał co 4 badany, z ojcem zaledwie co 12. Udział ojców w życiu respondentów był prawie niezauważalny. W większości rodzice małżonków młodocianych nie mieli pasji, zainteresowań, najczęściej po pracy oglądali telewizję, prawie nikt nie czytał książek i taki model spędzania czasu wolnego i życia przekazali swoim dzieciom. *We wtorek zawsze wszyscy razem siadaliśmy przed telewizorem, żeby obejrzeć Niewolnicę Isaurę* (wypowiedź jednej z matek). 40% rodzin czas wolny spędzało osobno. Rodzice nie kontrolowali dzieci, nie interesowali się ich życiem pozalekcyjnym. Małżonkowie młodociani wolne chwile najczęściej spędzali przed telewizorem, na dyskotekach, czy... uprawianiu seksu. Hobby tj. uprawianie sportu, kino, czy nauka języka obcego miało zaledwie 13% badanych. Należy zauważyć, że kwestie finansowe nie ograniczały form spędzania czasu wolnego, wielu rodziców nie widziało sensu w zmianie przyzwyczajień. Brak zainteresowania ze strony rodziców młodzież starała się zrekompensować podejmując przypadkowe kontakty seksualne, bez zabezpieczenia, często pod wpływem alkoholu. 1/3 badanych rozpoczęła współżycie w wieku 15-16 lat. Wiek ich inicjacji korelował z wiekiem inicjacji rodzica tej samej płci. Ponad połowa nastoletnich żon

to córki nastoletnich matek. Jedną z przyczyn wczesnego zawarcia małżeństwa był też brak wiedzy o życiu seksualnym i niski poziom kultury seksualnej. $\frac{3}{4}$ badanych małżonków zostało uświadomionych przez rówieśników. W badanym środowisku funkcjonowały przeświadczenia, że „za pierwszym razem nie zachodzi się w ciążę” oraz, że „zabezpieczanie się przed niechcianą ciążą to tylko i wyłącznie obowiązek kobiety”. Małżeństwo wymaga od osób je zawierających wielu wyrzeczeń, poświęcenia czasu dla drugiej osoby. Wypełniając role małżeńskie i rodzinne trzeba być dojrzałym nie tylko biologicznie, ale przede wszystkim psychicznie i społecznie. Ważnymi czynnikami determinującym powodzenie małżeństwa jest m.in. wiek zawarcia związku, poziom wykształcenia nowożeńców, sytuacja mieszkaniowa w pierwszym okresie po ślubie i stosunek rodziców do związku. W przypadku ponad $\frac{1}{5}$ badanych oboje małżonkowie musieli wystąpić do sądu na zgodę na wcześniejsze zawarcie małżeństwa, 16 kobiet miało w dniu ślubu 16-17 lat, a ich partnerzy 18-19. Prawie połowa badanych nie zaakceptowała ciąży. Kobiety bardzo długo ukrywały swój stan, bardziej bojąc się poinformować partnera niż rodziców. Natomiast mężczyźni często zachowali się w sposób odpychający, podświadomie licząc na odseparowanie ich od dziecka. Wielu z nich miało nadzieję, że oni lub ich rodzice będą tylko płacić alimenty. Z młodym wiekiem zawarcia związku małżeńskiego wiąże się też niski stopień wykształcenia. 35% respondentów miało w dniu ślubu zaledwie wykształcenie podstawowe, 40% zawodowe, a 25% średnie. 36% było uczniami szkół ponad podstawowych (40% z nich przerwało naukę), 13% studiowało ($\frac{1}{4}$ zrezygnowała). Zbyt wczesne założenie rodziny przeszkadzało w kontynuowaniu nauki, czy w podnoszeniu kwalifikacji kobietom. Urodzenie dziecka, brak oparcia w partnerze czy rodzicach, nie umiejętność pogodzenia obowiązków uczennicy z rolą matki wpłynęły na decyzję o przerwaniu nauki. Brak wykształcenia, zawodu albo zbyt niskie kwalifikacje, krótki staż zawodowy wymusiły u badanych z jednej strony podjęcie nisko płatnej pracy, z drugiej konieczność zamieszkania z rodzicami/teściami, i uzależnienie się od ich pomocy. 10 lat po I badaniu sytuacja małżonków niewiele się zmieniła, co 5 rodzina mieszkała z rodzinami generacyjnymi i była od nich zależna finansowo. Moje badania ukazały, że istnieje zależność pomiędzy wiekiem urodzenia pierwszego dziecka i pochodzeniem matek, a podnoszeniem przez nie kwalifikacji zawodowych. $\frac{1}{4}$ osób wywodzących się ze środowisk robotniczych i prawie wszyscy z inteligenckich kontynuowali naukę po ślubie. Częściej też podnosiły swoje kwalifikacje kobiety, które urodziły dziecko mając co najmniej 19 lat. Niedojrzałość małżonków przejawiała się także w braku zaangażowania w rozwój związku, a później o jego przetrwanie. W 1998 r. 19 badanych małżeństw (31,67%) było skonfliktowanych, w tym 15 po rozwodzie. W 2008 r. zdeintegrowane były już 33 pary

(55%), w tym 27 rozwiedzionych. W ciągu 10 lat rozpadowi uległo aż 14 związków, czyli ponad 1/5. Ustaliłam, że czynnikami sprzyjającymi rozpadowi był m.in. krótki czas znajomości przed pierwszym kontaktem seksualnym, kierowanie się przy wyborze partnera kryteriami ulotnymi (wygląd zewnętrzny, warunki materialne), osobne spędzanie czasu wolnego, uzależnienie się od pomocy rodziców, brak rozmów. Związki prawie 1/2 kobiet i ponad 1/3 mężczyzn rozpadły się przed ukończeniem przez nich 25 lat. Najmłodsza kobieta miała w dniu rozwodu zaledwie 17 lat, zaś najmłodszy mężczyzna 19 (osoby te podjęły życie seksualne będąc pod wpływem alkoholu, znając partnera 2 tygodnie). Małżonkowie ci nie mieli podstaw, na których mogliby oprzeć swój związek, nie łączyły ich żadne uczucia, nawet miłość fizyczna. Małżeństwa, które przeżyły ze sobą do 4 lat, częściej, jako czynniki determinujące rozpad związku wskazywały na obwinianie się o przerwana edukację, czy różnice intelektualne połączone z odmową współżycia i zdradą, natomiast pary o stażu dłuższym niż 10 lat na brak mieszkania, perspektyw, wyjazd za granicę, opuszczenie i zdradę. Badani małżonkowie nie byli dojrzałymi do pełnienia ról małżeńskich i rodzicielskich. Postawiłam tezę o konieczności rozwoju sieci poradni celem pomocy młodym małżeństwom. Podejmując rozważania na temat małżeństw młodocianych i dominującego motywu ich zawarcia oraz perspektyw przetrwania rozróżniłam i odmiennie oceniałam przypadki, w których małżeństwo miało charakter przymusowy (było wywołane tylko przez zajście w ciążę partnerki) od tych, kiedy zostało przyspieszone (było planowane przez partnerów). Założyłam, że małżeństwa wymuszone przez ciążę częściej będą ulegać dezintegracji, gdyż w z związkach tych już od chwili powstania istnieje zbyt wiele czynników niekorzystnych dla jego trwałości.

Analizując losy 2 pokoleń ukazałam, że większość małżonków młodocianych powiela zachowania swoich rodziców: seks bez uczuć, małżeństwo z przymusu, brak aspiracji, pracy, mieszkania, niechęć do zmiany swojego życia. Niebezpieczeństwo takiego stylu życia tkwi w tym, że zachowania rodziców i dziadków często dziedziczy następne pokolenie. Częstkowe wyniki moich badań zostały przedstawione na łamach „Polityki” w artykule Barbary Pietkiewicz *Przeciążone*³.

Tytuł osiągnięcia: *Wybory życiowe dzieci małżonków młodocianych*

Monografia poświęcona została wyborom życiowym dzieci małżonków młodocianych.

Wyniki badań ukazują, w jaki sposób potomkowie osób, które zawarły związek małżeński za

³ B. Pietkiewicz, *Przeciążone*, „Polityka” 39(2926), 25.09-1.10. 2013, s. 32-33.

zgodą sądu opiekuńczego budują swoją biografię małżeńską i rodzicielską oraz w jakim stopniu reprodukują problemy socjalne rodziców i niejednokrotnie dziadków. Publikacja składa się z II rozdziałów. Pierwszy zatytułowany: „Małżeństwo i rodzina w XXI w.” ma charakter teoretycznej analizy przedmiotu. Poświęcony został ogólnej analizie sytuacji rodziny polskiej, z uwzględnieniem roli ojca i szans współczesnej młodzieży na rynku edukacyjno-zawodowym. Zaprezentowałam w nim przegląd światowych stanowisk dotyczących przyczyn i skutków przedwczesnej inicjacji seksualnej młodzieży i ciąży, a także alternatywne formy życia małżeńskiego i rodzinnego. Przedstawiłam również wymogi formalno-prawne do zawarcia małżeństwa w Polsce oraz statystykę zawartych małżeństw młodocianych we Włocławku za lata 1984-2010 i możliwości radzenia sobie z kryzysem małżeńskim. W rozdziale II „Wybory życiowe dzieci małżonków młodocianych” scharakteryzowałam trzy grupy badawcze: małżonków młodocianych, ich rodziców oraz dzieci. Dokonałam syntetycznej analizy wyników badań własnych. Omówiłam sytuację rodzinną badanych w okresie dzieciństwa i wczesnej dorosłości. Daje ona kontekst do interpretacji wyników badań dotyczących wyborów życia rodzinnego przez dzieci małżonków młodocianych (kohabitacja, single life, małżeństwo). Przybliżyłam przyczyny i skutki inicjacji seksualnej, rodzinne uwarunkowania startu edukacyjnego osób z III generacji oraz możliwości pomocy osobom z rodzin niewydolnych wychowawczo.

Monografia stanowi dalszy ciąg refleksji dotyczący zjawiska małżeństw zawartych za zgodą sądu opisanych w książce *Małżeństwa młodocianych. Cięża, ślub i co dalej?*. Na potrzeby niniejszej publikacji badaniami objęłam 39 trzy pokoleniowych rodzin: małżonków młodocianych, ich rodziców i najstarsze pełnoletnie dziecko (19-30 lat). Do badań wykorzystałam metody: analizę dokumentów (Księgi Małżeńskie USC we Włocławku) oraz sondażu diagnostycznego. Jako technikę badawczą wybrałam wywiad, natomiast narzędziami badawczymi były autorskie kwestionariusze wywiadu, jeden dla małżonków młodocianych, drugi dla rodziców, trzeci dla dziecka. Każdy wywiad był przeprowadzony w domu respondenta, po uprzednim ustaleniu dogodnego terminu osobno z małżonkiem młodocianym, z jego rodzicem i dzieckiem. Po przeprowadzeniu badań kwestionariusz numerowano (taką samą cyfrą zaznaczano arkusz odpowiedzi małżonków, rodziców i dzieci, w celu późniejszej analizy zależności np. w kwestii dziedziczenia zachowań seksualnych). Głównym celem realizowanych przeze mnie badań była odpowiedź na pytanie: *Jaka jest zależność pomiędzy strukturą rodziny, a wyborem formy życia małżeńsko-rodzinnego przez dzieci małżonków młodocianych?*

Analiza wyników badań pozwoliła mi wysnuć wniosek, że część osób wychowujących się w rodzinach stworzonych przez osoby niedojrzałe powiela problemy swoich rodziców. Szczęśliwy związek (kohabitacja lub małżeństwo) stworzyło zaledwie 13 respondentów-1/3. 11 (głównie ze względu na wiek 19-25) określiło siebie mianem singli, chcą stworzyć związek, ale po usamodzielnieniu się. 3 kobiety to samotne, porzucone matki. 12 jest w związku nieudanym, w tym 5 kobiet jest już po rozwodzie. Zdecydowana większość respondentów, którzy stworzyli związki nieudane pochodzi z rodzin zdeintegrowanych, negatywnie ocenia małżeństwo swoich rodziców, jest uzależniona od ich pomocy finansowej lub zasiłków, nie posiada swojego mieszkania. Analiza biografii 5 rozwiedzionych kobiet pozwoliła mi wysnuć wniosek o dziedziczeniu postaw dotyczących funkcjonowania rodziny i sposobów rozwiązywania konfliktów małżeńskich. Wszystkie rozwiedzione kobiety pochodziły z rodzin rozbitych, a 4 z rodzin, w których dezintegracji uległo również małżeństwo dziadków. Żadna z badanych nie rozmawiała z partnerem o problemach i nie walczyła o związek, gdyż w ani małżeństwie rodziców, ani w dziadków o problemach się nie rozmawiało. Badane, podobnie jak ich matki i babki podjęły życie seksualne bez głębszej znajomości partnera, głównie z powodu braku bliskości w rodzinie lub dając „dowód miłości”. Generacje poprzedzające, ich aspiracje i ambicje zawodowe oddziaływały na plany edukacyjne respondentów z III pokolenia. W badanej grupie tylko 11 osób studiowało lub podnosiło swoje kwalifikacje; 16 zakończyło edukację na etapie szkoły podstawowej lub zawodowej. Wykształcenie średnie lub wyższe zdobyły tylko osoby pochodzące z rodzin inteligenckich. „Kultura braku aspiracji” to powielanie przez rodziny wartości, przekonań, przyzwyczajień i obyczajów. Następstwem rodzinnego marazmu czy lenistwa intelektualnego jest nabywana w przyszłości przez dziecko mentalność wyrażająca się w postawie rezygnacji z podjęcia wysiłku, aby zdobyć odpowiednie kwalifikacje i podnieść status społeczny i zmienić swoje życie. Czasami rodzice nie uświadamiają sobie, że większość przyczyn podejmowania przez nastolatków ryzykownych zachowań związana jest z systemem funkcjonowania rodziny. Do wielu ciąż, czy nawet kontaktów seksualnych nie doszłoby, gdyby ci nastolatki w domach rodzinnych czuli się kochani i potrzebni. W wielu przypadkach zachowania seksualne to nie efekt rozwiązłości, ale krzyk rozpacz, wołanie o pomoc. To efekt chłodu uczuciowego, niewłaściwych postaw i braku rozmów na tematy seksualne. Cięża w młodym wieku, nieumiejętność pogodzenia roli rodzica za rolę ucznia, czy pracownika, niechęć do zmiany swojego życia sprzyja marginalizacji i wykluczeniu. Wielu małżonków młodocianych powieliło błędy wychowawcze swoich rodziców, generując w ten sposób kolejne pokolenie osamotnionych. Wyniki moich badań zaprezentowane w obu

omawianych publikacjach ukazały pewien paradoks. Do wykonywania wielu czynności wymaga się od osób potwierdzenia swoich uprawnień, nikt natomiast nie wymaga i nie sprawdza umiejętności, wiedzy, a nawet wieku do bycia partnerem seksualnym, małżonkiem i rodzicem. Sformułowałam postulat dotyczący konieczności podjęcia działań promujących odpowiedzialne małżeństwo i rodzicielstwo poprzez realizowanie w rzetelny sposób zajęć z Wychowania do życia w rodzinie i stworzenie sieci poradni małżeńsko-rodzinnych. Wskazuję także na konieczność wsparcia pedagogicznego i pracy socjalnej nie tylko z osobami, które zawarły związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego, ale także z ich rodzicami i przede wszystkim dziećmi.

Tytuł osiągnięcia: *Nieletnie macierzyństwo-problem ogólnoswiatowy*

Przemiany społeczno- demograficzne, gospodarcze i kulturowe w Polsce lat '90 XX w. i na początku XXI w. spowodowały zmniejszenie się skali zawierania małżeństw w sytuacji niepożądanego ciąży. Zmiany te jednak nie przyczyniły się do zmniejszenia liczby urodzeń przez nastoletnie dziewczęta. Z danych opublikowanych przez GUS wynika, np., że w 2002 r. przed ukończeniem 18 lat żywe dziecko urodziło 4799 Polek, ale tylko 1059 było w związku małżeńskim. To zjawisko zainspirowało mnie do poszerzenia wiedzy dotyczącej zjawiska nieletniego macierzyństwa, nie tylko w Polsce, ale także w innych kręgach kulturowych i obszarach geograficznych. Niniejsza monografia napisana jest w oparciu o pogłębioną analizę tekstów naukowych opublikowanych w języku polskim, francuskim, angielskim i ukraińskim. W pracy wykorzystałam 130 publikacji zwartych, 22 raporty dotyczące sytuacji w krajach rozwijających się (*Enquête Démographique et de Santé* oraz *Demographic and Health Survey*), 88 artykułów, 60 aktów prawnych i ponad 130 źródeł internetowych. W publikacji przedstawiłam uwarunkowania i konsekwencje wczesnego macierzyństwa zarówno z perspektywy europejskiej jak i krajów rozwijających się, a także system wsparcia dla nieletnich matek. Część I zatytułowana „Nieletnie macierzyństwo w literaturze przedmiotu i statystyce” obejmuje 3 rozdziały. W pierwszym przybliżyłam prawa kobiet i dzieci w przepisach międzynarodowych. W drugim rozdziale „Uwarunkowania nieletniego macierzyństwa- perspektywa europejska” przedstawiam m.in. klasyfikację, przyczyny i skutki monoparentalności oraz uwarunkowania i konsekwencje rozrodczości nastolatek. Opisując konsekwencje skupiam się głównie na: problemach zdrowotnych matki i dziecka, zjawisku aborcji, wieloródtwa, nikłym udziale ojców w procesie wychowania oraz skutkach społecznych (opóźnienie kontynuacji wykształcenia, zależność od zasiłków, dziedziczenie zachowań). W rozdziale 3 scharakteryzowałam „wczesne małżeństwa” i „przymusowe

macierzyństwo” w wybranych krajach Afryki i Azji Południowej. W rozdziale tym przedstawiłam rzadko publikowane w Polsce informacje dotyczące specyficznych przyczyn zawierania małżeństw i rozrodzności dziewczynek z tej części świata, praktyki obrzezania oraz statystyki dotyczące zawierania związków małżeńskich, płodności, aborcji i stosowania antykoncepcji. Część II dotyczy „Pomocy socjalnej nieletnim matkom” i składa się z dwóch rozdziałów. W rozdziale 1 omówiłam system wsparcia dla „wczesnych małżeństw” w krajach rozwijających się, w drugim wybrane formy pomocy nieletnim matkom w 5 krajach europejskich. Zdaję sobie sprawę, że nie odniosłam się do wszystkich zagadnień i omówiłam zaledwie sytuację nieletnich matek na 3 kontynentach. Pisaniu pracy przyświecało mi motto Jana Pawła II: *Zbyt często życie ludzkie rozpoczyna się i kończy pozbawione radości i pozbawione nadziei.*

W opinii społecznej wielu Europejczyków nastoletnie macierzyństwo jest kojarzone z rozwiązłością i nieodpowiedzialnością. Poglądy te, są często utwierdzane poprzez sensacyjne doniesienia medialne koncentrujące się na nietypowych przypadkach. Światowe badania ukazują jednak, że zajście w ciążę przez nastolatkę jest wynikiem oddziaływania na siebie kilku lub kilkunastu czynników. Przyczyny te są czasami różne ze względu na kraj, pochodzenie etniczne, uwarunkowania kulturowo- religijne. W Europie najczęściej badacze wskazują na: akcelerację dojrzewania, złe warunki socjoekonomiczne, wychowywanie się w rodzinach niewydolnych wychowawczo, płeć, miejsce zamieszkania, niski poziom zaangażowania religijnego, osiągnięcia naukowe i rodzaj szkoły, dziedziczenie zachowań seksualnych, oddziaływanie środowiska rówieśniczego i mediów, używanie substancji psychoaktywnych, brak asertywności, brak uświadomienia seksualnego, nieumiejętność i niechęć stosowania środków antykoncepcyjnych. W krajach rozwijających się, w większości przypadków wiek inicjacji seksualnej dziewcząt ściśle związany jest z wiekiem zawarcia przez nie małżeństwa. Ślub najczęściej jest aranżowany przez rodziców. Inicjacja seksualna- małżeństwo- zajście w ciążę praktycznie odbywają się jednocześnie i zależą od 3 czynników: sytuacji materialnej rodziny dziewczyny, miejsca zamieszkania oraz poziomu wykształcenia. Dziewczęta z ubogich wiejskich rodzin są z góry skazane na analfabetyzm, zamążpójście i rozrodzność już w wieku 12-13 lat. Są towarem, zarówno dla rodziców, jak i teściów. Bardzo młoda żona zapewnia zmaksymalizowaną liczbę porodów. Zmuszanie dziewcząt do małżeństwa jest sprzeczne z Konwencją o prawach dziecka uznaną przez prawie wszystkie państwa 20 listopada 1989 r. Zamążpójście pozbawia dziewczynki możliwości kontynuowania edukacji, odpoczynku i sprzyja nadużyciom seksualnym. Ślub w młodym wieku okrada je z dzieciństwa, nie pozwala

dojrzeć fizycznie, psychicznie i społecznie. W wielu krajach afrykańskich rodzice szanując tradycję skazują córkę na jeszcze jedną okrutną praktykę- obrzezanie. Pomimo wprowadzenia w życie rezolucji przeciw okaleczaniu żeńskich narządów płciowych, aż w 30 państwach rodzice podporządkowują się woli przywódców plemiennych. Szacuje się, że każdego roku ok. trzy miliony dziewcząt zostaje obrzezanych.

Nastoletnie macierzyństwo wiąże się z licznymi konsekwencjami m.in. z problemami zdrowotnymi zarówno matki, jak i dziecka, wielorództwem, opóźnieniem kontynuacji wykształcenia, koniecznością podjęcia nisko płatnej pracy, życiem w ubóstwie, mieszkaniem z rodzicami, uzależnieniem od rodzin i/lub zasiłków, przekazywaniem takiego modelu życia swoim dzieciom. Wśród europejskich nastolatków konsekwencjami zajścia w ciążę przed ukończeniem 18 lat są również wielopartnerstwo, zakażenia chorobami wenerycznymi, aborcje, samotne macierzyństwo, nikły udział ojców w procesie opieki i wychowania dziecka. Brak przygotowania młodego organizmu do pełnienia funkcji rozrodczych, jego niedojrzałość, złe nawyki żywieniowe lub niedożywienie czynią ciążę nieletnich ciążą wysokiego ryzyka. Z ogólnościowych badań wynika, że więcej niż połowa młodocianych matek ponownie zachodzi w ciążę w ciągu dwóch lat od pierwszego porodu. Młode Europejki często nie akceptują ciąży. W skrajnych przypadkach doprowadza to do szukania nielegalnych rozwiązań zaistniałego problemu. Szacuje się, że w krajach Europy Zachodniej co roku zabiegowi aborcji poddaje się 13-15% nastolatków do 18 r. życia. W grupie niepełnoletnich najbardziej jest też widoczne zjawisko promiskuityzmu, czyli kontaktów seksualnych pozbawionych więzi uczuciowych, podejmowanych z przypadkowymi, często zmienianymi partnerami. Skutkiem takiego postępowania bez zabezpieczenia jest duże ryzyko zachorowania na choroby przenoszone drogą płciową. Nastoletnie matki w Europie są przeważnie skazane na samotność. Międzynarodowe badania wykazują, że młodzi mężczyźni są niezadowoleni z faktu zostania ojcem. Rzadko żenią się ze swoją partnerką, rzadko też opiekują się dzieckiem, najczęściej porzucają dziewczynę będącą jeszcze w ciąży lub średnio 2 lata po urodzeniu dziecka. Samotne macierzyństwo ma negatywne konsekwencje nie tylko dla kobiet, ale także dla ich potomstwa. Rosnąca tendencja wśród nastolatków, by mieć dzieci z więcej niż jednym partnerem oznacza, że w proces wychowania dzieci może być zaangażowanych co najmniej dwóch mężczyzn. Taka sytuacja może się przyczynić do zaburzeń emocjonalnych dziecka i pogorszenia jego stanu zdrowia. Osoby z niskim wykształceniem, bez pracy i mieszkania nie mają szans na uniknięcie błędnego koła ubóstwa. Zjawisko to powoduje odebranie milionom ludzi możliwości korzystania z dóbr cywilizacyjnych oraz zepchnięcie ich na margines i polaryzację społeczną. Rodzina

zmagająca się z problemem ubóstwa, nie jest w stanie zapewnić dziecku prawidłowych warunków rozwoju i wychowania, nie jest też w stanie zapewnić warunków sprzyjających nauce. Dramatyzm współczesnej biedy polega przede wszystkim, na niebezpieczeństwie utrwalenia się, przekazania go następnym pokoleniom. Dlatego tak niezbędna jest wszechstronna pomoc socjalna dla tej grupy społecznej. Problematyce pomocy i wsparcia nastoletnim matkom poświęcam drugą część monografii. Ukazuję różnice w możliwościach wsparcia w różnych częściach świata. W krajach rozwijających się rządy państw, chcąc minimalizować występowanie wczesnych małżeństw i rozrodczości nastolatek, muszą najpierw podjąć żmudną pracę z rodzinami, a przede wszystkim z przywódcami religijnymi i plemiennymi. Muszą ich przekonać, że dziewczynka nie jest towarem i ma prawo do nauki. Jest to jednak praca niemalże syzyfowa. Statystyki dla tego regionu świata są bezlitosne, ponad 23 milionów dzieci jest wyłączonych z podstawowego poziomu edukacji. Państwa europejskie natomiast swoje działania w eliminowaniu rozrodczości nieletnich skupiają na propagowaniu świadomego rodzicielstwa, organizowaniu kampanii uświadamiających, współpracy ze szkołą, a z chwilą urodzenia dziecka na zasiłkach i pomocy socjalnej. W opracowaniu przedstawiałam formy pomocy materialnej i niematerialnej nieletnim matkom w 5 państwach europejskich: Polsce, Ukrainie, Belgii, Francji oraz Anglii z uwzględnieniem kwot zasiłków. Opisanie tych form, a przede wszystkim ukazanie rozbudowanego systemu pomocy finansowej wydawało mi się konieczne, żeby wskazać na różnice uwarunkowań w podejmowania życia seksualnego i zachodzenia w ciążę przez tę grupę kobiet. W Polsce, a w szczególności na Ukrainie, w państwach w których pomoc finansowa dla matek nie jest rozbudowana, głównymi przyczynami ciąż nastolatek jest niski poziom kultury seksualnej oraz szeroko pojęte wykorzystanie seksualne (seks pod presją rówieśników, uwiedzenie, „dowód miłości”). Natomiast w krajach Europy Zachodniej (zdaniem wielu badaczy, głównie ekonomistów), podstawowa przyczyna rozrodczości nastolatek tkwi w „rozdawnictwie pieniędzy publicznych”. Rozbudowana sieć wsparcia finansowego połączona z posiadaniem czasu wolnego sprawia, że wiele nieletnich matek nie dąży do osiągnięcia dojrzałości społecznej. Nieletnie macierzyństwo, a w szczególności wielorództwo jest dla nich „wygodnym” sposobem na życie. Francuskie i brytyjskie badania dowodzą, że dziewczęta głównie z rejonów dotkniętych wysokim poziomem bezrobocia zachodzą w ciążę, żeby otrzymać pomoc finansową i żyć w lepszych warunkach od rówieśniczek nie posiadających dzieci, ale...pracujących. Taki system pomocy nie sprzyja pojmowaniu pracy jako wartości. Monografię kończą wnioski: *W poszukiwaniu lepszego świata* przetłumaczone na język francuski i angielski. Zwracam w nich uwagę na konieczność:

- podjęcia działań w celu respektowania przepisów prawa dotyczących minimalnego wieku zawierania małżeństw, zwłaszcza w krajach rozwijających się,
- podjęcia we wszystkich państwach działań przeciwdziałających podejmowaniu życia seksualnego z osobami i przez osoby poniżej tzw. „wieku zgody”,
- unifikacji sprawozdań statystycznych. Ujednoczenie opracowywania raportów statystycznych sprzyjałoby realizacji na szerszą skalę badań porównawczych,
- pracy socjalnej (nie tylko pomocy finansowej) z nieletnimi matkami.

Podsumowując moje badania nad zjawiskiem małżeństw młodocianych i ciąż nieletnich stwierdzam, że od wieku rodziców, od poziomu ich dojrzałości, umiejętności komunikowania się zależy jakość funkcjonowania rodziny, a tym samym powodzenie dziecka w dorosłym życiu.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Moje zainteresowania naukowe oscylują wokół szeroko rozumianej problematyki rodziny, w szczególności nieletniego macierzyństwa i małżeństw zawartych za zgodą sądu opiekuńczego, edukacji seksualnej i ryzykownych zachowań młodzieży.

Obszar badań konsekwentnie przeze mnie podejmowany i eksplorowany można określić jako rodzinne i środowiskowe uwarunkowania podejmowania ryzykownych zachowań, przede wszystkim seksualnych przez młodzież. Chłód uczuciowy w rodzinach, brak czasu dla dzieci, niski poziom kultury seksualnej w połączeniu z oddziaływaniem środowiska rówieśniczego i szeroko pojętych mediów sprzyja podejmowaniu kontaktów seksualnych, czego efektem jest ciąża, często wymuszająca małżeństwo. Konsekwencja w podejmowaniu badań z tego obszaru jest widoczna w dorobku publikacyjnym oraz w zakresie tematyki wystąpień konferencyjnych. Całokształt dorobku publikacyjnego oraz przygotowane monografie habilitacyjne wpisują się w obszar pedagogiki rodziny, pedagogiki seksualnej i patologii społecznej. Swoją aktywność naukową sytuuję w czterech obszarach zagadnień powiązanych ze sobą tematycznie:

1. ciąża nieletnich- małżeństwa młodocianych, uwarunkowania i konsekwencje;
2. kultura seksualna młodzieży;
3. ryzykowne zachowania młodzieży;
4. problemy współczesnej rodziny.

Przedstawione powyżej wątki mojej działalności naukowej mogą wydawać się zbyt rozległe. Dla mnie jednak jest to szerokie spojrzenie na uwarunkowania i konsekwencje podejmowania życia seksualnego przez młodzież. Dezorganizacja rodzin, brak czasu dla dziecka i brak rozmów na tematy seksualne, niski poziom kultury seksualnej sprzyja podejmowaniu ryzykownych zachowań, których konsekwencją może być ciąża, czy uzależnienia. Problematykę tę podjęłam w wielu pracach licencjackich i magisterskich w ramach prowadzonych seminariów dyplomowych.

Ciąże nieletnich i małżeństwa młodocianych, uwarunkowania i konsekwencje

Dorobek w podstawowym obszarze jakim są małżeństwa młodocianych i nieletnie macierzyństwo obejmuje prace o charakterze teoretycznym oraz prace empiryczne, których wyniki publikowałam w czasopiśmie naukowych, w pracach zbiorowych oraz prezentowałam na międzynarodowych i krajowych konferencjach. Zwieńczeniem prac w omawianej tematyce są opublikowane 3 monografie, które wskazują jako osiągnięcia naukowe zgodnie z art.16, ust.2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz.595 ze zm.).

Zjawisku ciąż nieletnich i związków przymusowych poświęciłam szereg artykułów. Do najbardziej istotnych zaliczam: *Соціально-педагогічні чинники явища ранніх браків і розлучень в Польщі, (Niektóre czynniki warunkujące zawarcie związku małżeńskiego przez osoby nie posiadające przewidzianego prawem wieku- komunikat z badań)*, „Вісник Національної Академії Оборони України”, Київ 1 (5), 2008, s.19-23, *Ціажа настолатеk jednę z przyczyn zawierania małżeństw przez młodocianych*, w „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” nr 6, 2010, s.13-19. W artykułach tych zwracam uwagę na rodzinne uwarunkowania podejmowania przez nastolatków życia seksualnego, czego konsekwencją była ciąża i przymusowe małżeństwo. W publikacji *Психолого- педагогічні чинники нестабільності шлюбу в неповнолітньої молоді в Польщі, (Zaburzenia harmonijnego pożycia małżeńskiego wśród par, które zawarły związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego-komunikat z badań)* „Економічний Вісник університету”, Переяслав-Хмельницький nr 9, 2009, s. 31-35 wskazuję na niedojrzałość emocjonalną małżonków związaną z młodym wiekiem jako jeden z czynników rozpadu związku. W artykule *The Family Environment of The Teenage Married Couples and its Impact on Children's Access to Education and Vocational Training* w: „Вісник Національної Університету Оборони України”, Київ 1(38)2014, s. 65-71, postawiłam tezę, którą udało mi się pozytywnie zweryfikować, że poziom wykształcenia rodziców koreluje z aspiracjami dzieci. Możliwość

edukacyjne stworzone przez rodziców są jednymi z najważniejszych wyznaczników ich udanej kariery i awansu społecznego. Poziom osiągniętych efektów uczenia się nie tylko koreluje z faktyczną wiedzą uczniów, ale także z zawodową karierą rodziców i ich aspiracjami. Przyczynom i konsekwencjom nieletniego macierzyństwa poświęcony jest artykuł *Causes and Consequences of Early Maternity*, "International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies", vol. 4, nr 2, 2017, s. 103-115. Odnosząc się do tezy Eriksona, że okres wchodzenia w dorosłość staje się coraz dłuższy, a młodzież psychicznie dojrzewa coraz później stwierdziłam, że osoby w okresie „moratorium psychospołecznego” eksperymentują w dorosłych rolach społecznych. Brak dojrzałości, wiedzy o życiu seksualnym w połączeniu z negatywnymi czynnikami socjodemograficznymi związanymi z funkcjonowaniem środowiska rodzinnego sprzyjają podejmowaniu kontaktów seksualnych i przypadkowemu zajściu w ciążę. Jednym ze skutków nastoletniego macierzyństwa jest najczęściej bieda, uzależnienie się od zasiłków, samotność. Młode matki ze względu na brak dojrzałości psychicznej i społecznej wymagają wsparcia i pomocy społecznej. Tym zagadnieniem zajmowałam się naukowo publikując artykuły i/lub prezentując je podczas konferencji krajowych i zagranicznych.

Do tej tematyki odnoszą się przykładowe artykuły: *Potrzeba pracy socjalnej z nastoletnimi małżeństwami i ich rodzinami*, „Praca Socjalna” nr 2, 2015, ss. 3-19,

-*Pomoc socjalna nastoletnim matkom-próba oceny krytycznej*, (razem ze studentką I. Trojanowską) w: *Rodzina w pracy socjalnej – pomoc w sytuacjach trudnych i kryzysowych* (red). T. Biernat, K. Kuziak, J. A. Malinowski, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2015, s. 315-328. Mój udział w napisaniu artykułu wyniósł 75%. Referat został wygłoszony podczas konferencji *Rodzina w pracy socjalnej*. Konferencja zorganizowana przez Katedrę Pracy Socjalnej WNP UMK, 6-7.11.2014.

- *Державна соціальна допомога неповнолітнім матерям у Франції, Польщі та Україні* (*Pomoc społeczna nieletnim matkom we Francji, Polsce i na Ukrainie*) razem z M. Rudenko) w: *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали III Всеукраїнського науково-практичного круглого столу*: Університет державної фіскальної служби України, 2018, s, 31-35. Mój wkład w napisanie artykułu wyniósł 50%. Referat został wygłoszony na *II Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери*, 16 11. 2017 Київ.

Problematykę pracy socjalnej z nastolatkami zaprezentowałam podczas 2 konferencji krajowych: *Praca socjalna w środowisku zamieszkania i w szkole. W poszukiwaniu nowych sposobów rozwiązywania problemów społecznych*. Organizatorzy: Katedra Pracy Socjalnej UMK Toruń, MOPR Toruń, 2 grudnia 2016 r.; tytuł wystąpienia: *Praca socjalna z nieletnimi matkami oraz Problemy interwencji kryzysowej w pomocy społecznej. Teoria, stan badań i praktyka pracy ze zjawiskiem przemocy*. Organizator: Wydział Nauk Pedagogicznych, UMK, MOPR w Toruniu, Fundacja ProEuropa, 13 grudnia 2017 r.; tytuł referatu: *Interwencja kryzysowa w sytuacji ciąży i macierzyństwa, w tym nieletnich dziewcząt* (razem z dr J. A. Malinowskim).

Kultura seksualna młodzieży

Drugim obszarem moich zainteresowań naukowych jest kultura seksualna młodzieży. Badając małżeństwa zawarte za zgodą sądu opiekuńczego, a także samotne matki postawiłam tezę, że jednym z czynników sprzyjających nieplanowanemu poczęciu jest niski poziom kultury seksualnej. Seks człowieka nie jest tylko przejawem popędu, lecz jest zjawiskiem posiadającym ludzki wymiar i ludzkie uwarunkowania. Jest to szczególna forma komunikacji i więzi międzyludzkiej. Zachodzące we wszystkich krajach zachodniego kręgu kulturowego przeobrażenia obyczajowe manifestują się przede wszystkim rozluźnieniem tradycyjnych norm regulujących współżycie seksualne. Poza tym następuje wzrost swobody seksualnej, urzeczowienie partnera seksualnego, nowe wcielenie wzoru Don Juana oraz zanik tabu intymności. Swoboda seksualna przejawia się głównie w jawności mówienia i pisania o sprawach intymnych oraz pokazywania obrazów lub filmów o tej treści. Coraz częściej badacze uwrażliwiają dorosłych na rosnącą wśród młodzieży popularność tzw. seksu orgiastycznego, w którym eskalacja bodźców seksualnych (potęgowanych przez działanie alkoholu i/lub narkotyków) łączy się z brakiem norm i zasad etycznych, co powoduje preferowanie różnorodnych atypowych i dewiacyjnych form aktywności seksualnej. W zakres pojęcia kultury współżycia seksualnego wchodzi nie tylko wiedza i umiejętności dotyczące samego aktu seksualnego, ale wiedza i umiejętności postępowania z partnerem, dotyczące otwartej komunikacji, respektowania wzajemnych potrzeb, wierności seksualnej, stosowania antykoncepcji. Kultura seksualna człowieka jest kształtowana i regulowana przez środowiska rodzinne, rówieśnicze i media. W nurt rozważań na temat kultury seksualnej wpisują się przykładowe artykuły.

- *Brak edukacji seksualnej jedną z przyczyn zawierania związku małżeńskiego przez małoletnie kobiety* w: *Wiele twarzy kobiety- „ona” w tekstach nie tylko medycznych*, p. red. P. Burego, Z.

Dziemianko, Madiuscula, Poznań 2011, str. 115-133. Referat wygłosiłam na Międzynarodowej Konferencji *Kobieta w XXI w.* Organizator Zakład Retoryki, Pragmalingwistyki i Dziennikarstwa UAM oraz Instytut Naukowo- Wydawniczy Madiuscula, Poznań 09.06.2011. Postawiłam tezę, że brak wiedzy na temat fizjologii zapłodnienia i metod antykoncepcji zwiększa szanse na nieplanowaną ciążę, co z kolei determinuje decyzję o wymuszonym małżeństwie.

- *Socio-cultural implications of reading novels from the series „Fifty Shades of Grey” by E.L. James*, „Społeczeństwo i Rodzina” 53 (4), 2017, s. 126-136. Artykuł opracowałam w oparciu o metodę monograficzną – analizę dostępnych źródeł naukowych opublikowanych w języku angielskim, francuskim i polskim. Ukazałam niebezpieczeństwo dla nastoletnich dziewcząt płynące z lektury serii 50 twarzy Greya autorstwa E. L. James. Treści prezentowane w książce w zawoalowany sposób utrwalają standard niebezpiecznych nadużyć, sprzyjają rozwijaniu się niepożądanych i destrukcyjnych zachowań takich jak: nadmierne picie alkoholu, zaburzenia odżywiania, podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych, trwanie w toksycznym związku i przede wszystkim uprzedmiotowienie drugiej osoby. Postawiłam tezę, że zadaniem rodziców i nauczycieli jest wyjaśnić nastolatkom, że treści przedstawiane w filmach pornograficznych lub książkach o takim zabarwieniu nie jest realne.

- Tematykę tę poruszyłam także w artykule *Atmosfera panująca w rodzinie a fascynacja serią powieści z cyklu «50 twarzy Greya» - komunikat z badań*, Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія, 279, 2018, s. 174-181. Poprzez swoje badania pilotażowe (N=40) poszukiwałam odpowiedzi na pytanie: czy atmosfera panująca w rodzinie sprzyja fascynacji cyklem powieści i wcielaniu zachowań seksualnych bohaterów w życie? Uzyskane rezultaty wskazują na to, że poczucia osamotnienia w rodzinie nie różnicuje istotnie poziomu zainteresowania powieścią. Nieznacznie częściej snuły fantazję po lekturze, zmieniały swoje życie (propagowanie niekonwencjonalnych zachowań seksualnych, odchudzanie się picie alkoholu) dziewczęta z rodzin niezaspakajających potrzeb emocjonalnych.

- Ważnym zagadnieniem w obszarze kultury seksualnej jest zjawisko dziedziczenia zachowań, któremu poświęciłam artykuł *Patologia w dziedziczeniu zachowań seksualnych trzech pokoleń babka-matka-córka* w: S. Neslušanová, I. Emmerová, E. Jarosz (ed.), *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*, Brno 2014, Institut mezioborových studií s. 199-205. Referat wygłosiłam na 6. Międzynarodowej Konferencji: *Pedagogika społeczna w służbie jednostce i społeczeństwu-między indywidualizmem a wspólnotowością* w Brnie, 08-09. 04. 2014. Organizator Institut Mezioborových Studií z Brna. Projekt odbył się pod patronatem Komitetu

Nauk Pedagogicznych PAN. W badaniach wykorzystałam metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety. Biorąc pod uwagę temat i charakter badań (intymność, drażliwość pytań) zastosowałam celowy dobór próby z wykorzystaniem Metody Kuli Śnieżnej. Badaniami objęłam 3 generacje kobiet (babka-matka-wnuczka N=50). Przed przystąpieniem do badań postawiłam tezę, którą udało mi się pozytywnie zweryfikować, że wśród respondentek istnieje dziedziczenie zachowań seksualnych dotyczących wieku inicjacji, czasu znajomości przed podjęciem pierwszego kontaktu, wielopartnerstwa, braku rozmów uświadamiających. Kultura seksualna, a właściwie jej brak była przekazywana z pokolenia na pokolenie.

-jednym z założeń I projektu międzynarodowego, którego byłam kierownikiem było zbadanie ryzykownych zachowań seksualnych studentów w Polsce i na Ukrainie. Projekt *Ставлення студентів України та Польщі до здоров'я: поівняльний аналіз (Postawy zdrowotne ukraińskich i polskich studentów: analiza porównawcza)* realizowany był w latach 2013-2015 we współpracy z prof. Mykola Rudenko z Kyiv National University of Construction and Architecture. Wynikiem współpracy była publikacja *Ryzykowne zachowania seksualne studentów w Polsce i na Ukrainie- raport z badań w: Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*, S. Neslušanová, M. Niklová, E. Jarosz (ed.), Brno 2015, s. 702-708. Mój wkład w napisaniu artykułu wynosi 60%. Referat został wygłoszony na 7. Międzynarodowej Konferencji: *Pedagogika społeczna a zagrożenia społeczne, instytucjonalne i indywidualne* w Brnie, 14-15.04.2015. Organizator Institut Mezioborowych Studii z Brna, współorganizator: *Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Przeanalizowaliśmy dane dotyczące wieku inicjacji seksualnej, czasu znajomości z partnerem przed podjęciem pierwszego zbliżenia seksualnego, zastosowanych metod antykoncepcyjnych, liczby partnerów seksualnych, wierności seksualnej i podjętych niekonwencjonalnych zachowań (N=316 dla obu krajów). Większość badanych bez względu na kraj podjęła życie płciowe przed ukończeniem 18 lat. Wśród polskich studentów stwierdzono większe rozluźnienie obyczajowości; polscy respondenci częściej niż ukraińscy deklarowali podjęcie inicjacji z partnerem stałym, ale po krótkim okresie znajomości, mieli więcej partnerów seksualnych, częściej zdradzali i przede wszystkim podejmowali ryzykowne zachowania seksualne (42% z Polski do 4,8% z Ukrainy). Wobec wielu ryzykownych zachowań seksualnych, których podjęcie zadeklarowali w szczególności polscy studenci postanowiliśmy kontynuować prowadzenie badań nad tym zjawiskiem(II międzynarodowy projekt badawczy), które będą stanowić podstawę do opracowania założeń programów

zdrowotno-profilaktycznych, przewidzianych do wdrażania w szkołach, placówkach oświatowych i zdrowotnych.

- Efektem badań realizowanych ramach mojego II międzynarodowego projektu badawczego *Формування здоров`язберігаючої сексуальної культури студентів в умовах освітніх просторів вищих навчальних закладів України та Польщі (Kształtowanie kultury seksualnej studentów w przestrzeniach edukacyjnych Uczelni Wyższych Ukrainy i Polski)*, rozpoczętego w 2017 r. powstał artykuł *'Hook - up' in the sexual culture of Polish and Ukrainian students - a communique of research*, "International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies", vol. nr 1, 2018, s. 50-57. Współautorem artykułu jest prof. Mykola Rudenko z Ukrainy. Mój wkład w napisaniu artykułu wynosi 60%. Są to nowatorskie badania dotyczące „hook-up culture”, czyli podejmowania przez studentów niezobowiązujących kontaktów seksualnych trwających najczęściej jedną noc. Uzyskane rezultaty wskazują, że ¼ badanych(N= 226 dla obu krajów) podjęła zachowania typu hook-up. Postawiłam wniosek, że studenci nawiązywali kontakty, a nie relacje z drugim człowiekiem. Kontakty, które były pozbawione znaczenia, zaangażowania, czasami autodestrukcyjne i na co zwracam szczególną uwagę uprzedmiotawiające drugiego człowieka.

- na prośbę strony ukraińskiej częściowe wyniki badań zaprezentowane w w/w omawianym artykule zostały przedstawione na konferencji International Scientific- Practical Conference of Young Scientists "Build-Master-Class-2018" w Kijowie i opublikowane: *'Hook-up' as a negative sociocultural phenomenon among the students of Ukraine and Poland* w: Матеріали міжнародної наук.-практ. Конференції молодих вчених К. : КНУБА, 2018, s. 506-507. Mój wkład w napisaniu artykułu wynosi 60%.

- Korzystając z zaproszenia redaktora naczelnego „Wychowanie na co dzień” dr Jana A. Malinowskiego do udziału w opracowaniu kolejnego numeru czasopisma poświęconego problemom młodzieży przygotowałam artykuł: *Zachowania seksualne małoletnich dziewcząt – jeszcze norma czy już patologia?*, „Wychowanie na co Dzień” 2017, Nr 5 (266), s. 33-37. Odnosząc się do Teorii Zachowań Problemowych Richarda Jessor’a i wyróżnionego przez niego podziału dwóch typów zachowań nastolatków: problemowych oraz ryzykownych, postawiłam tezę, że podejmowanie życia seksualnego przez nieletnie 12-15 letnie dziewczęta narusza określone przez społeczeństwo normy dotyczące wieku inicjacji seksualnej i należy uznać je za patologię. Z reguły, tak młode dziewczęta nie odczuwają pożądania, więc większość z nich podejmuje życie seksualne wbrew potrzebom swojego organizmu. Inicjują, ulegając namowom partnera, wpływom środowiska, mediów, reklamie. Podejmując życie seksualne w tak młodym wieku tracą dzieciństwo, czują się rozczarowane i oszukane, gdyż

nie otrzymały tego, czego oczekiwały – odwzajemnionego uczucia. Zwróciłam uwagę, że media i wszechobecna reklama u wielu dziewczynek wywołuje tzw. syndrom/efekt „Lolity”. Dziewczęta zaczynają wierzyć, np. że swoją seksualność podkreśla się przez prowokacyjny ubiór. W publikacji podkreślam też, że niejednokrotnie rodzice, nie reagując na zachowania dzieci (np. makijaż, farbowanie włosów) przyczyniają się do przyśpieszenia zainteresowania sferą seksualną. Kolejnym zagadnieniem wpisującym się w zakres kultury seksualnej jest podejście do aborcji, któremu poświęciłam artykuł *Aborcja, jako jeden ze skutków ryzykownych zachowań seksualnych*, „Вісник Черкаського Університету”, Серія Педагогічні Науки, no 28 [361]. 2015, s.122-126. Tematykę tę przedstawiłam też podczas konferencji *Resocjalizować, ale jak we współczesnej rzeczywistości społecznej?* Organizator Zakład Socjologii Wychowania i Resocjalizacji, UKW w Bydgoszczy i Zakład Karny w Bydgoszczy-Fordonie, 15 styczeń 2016. Temat referatu: *Działania profilaktyczne wobec zjawiska aborcji*. Podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych sprzyja zapadalności na choroby przenoszone drogą płciową. Niedojrzała szyjka macicy nastolatek i młodych kobiet jest szczególnie na zakażenie HPV(wirus brodawczaka ludzkiego). W artykule *Potrzeba badań ginekologicznych w świadomości kobiet*, Вісник Черкаського Університету nr 21 (314), 2014, s. 129-135 zwracam uwagę na konieczność regularnego poddawania się badaniom ginekologicznym bez względu na charakter życia seksualnego studentek. Zachowaniom seksualnym i potrzebie edukacji seksualnej poświęciłam I konferencję studencką zorganizowaną przez Koło Naukowe Pedagogów „Persona” Włocławek 14.05 2008 r.

Kultura seksualna powinna być kształtowana od najmłodszych lat w środowisku rodzinnym, przy udziale nauczycieli, specjalistów z zakresu wychowania seksualnego. Niski poziom kultury seksualnej sprzyja podejmowaniu ryzykownych zachowań seksualnych.

Ryzykowne zachowania młodzieży

Kolejnym obszarem moich zainteresowań naukowych są ryzykowne zachowania młodzieży. Tematyka ta wpisuje się w zakres badań mojego I projektu międzynarodowego: *Ставлення студентів України та Польщі до здоров'я: поіівняльний аналіз (Postawy zdrowotne studentów na Ukrainie i w Polsce–analiza porównawcza)*, którego celem było poznanie zachowań pro i antyzdrowotnych polskich i ukraińskich studentów. Inspiracją do realizacji projektu międzynarodowego przyczyniły się dane WHO alarmujące o obniżającym się wieku inicjacji nikotynowej, alkoholowej, narkotykowej i seksualnej europejskiej młodzieży. Jak wykazują trendy, zachowania ryzykowne młodzieży mogą stać się w przyszłości rosnącym problemem w aspekcie medycznym, psychologicznym i społecznym. Warto podkreślić, że dla

zachowań ryzykownych prawdopodobne jest ich łączenie się, co jeszcze bardziej zwiększa zagrożenie zdrowotne. Przekroczenie jednego zakazu sprzyja przekroczeniu następnych. Inicjacja nikotynowa toruje drogę do kontaktu z alkoholem, alkohol natomiast ułatwia inicjację narkotykową, czy seksualną. W nurt rozważań na temat ryzykownych zachowań młodzieży wpisują się przykładowe artykuły.

W ramach projektu wraz z kierownikiem badań ze strony ukraińskiej prof. Mykola Rudenko opublikowałam następujące referaty:

-Alcohol in the lives of students in Poland and Ukraine – research report, “International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies”, vol. 4, nr 1, 2017, s 71-79. Mój wkład w napisanie artykułu wyniósł 60%.

- Тютюнопаління як соціально-педагогічна проблема студентської молоді в Україні та Польщі, (Palenie tytoniu jako problem społeczno-pedagogiczny studentów na Ukrainie i w Polsce), w: Кримінально-виконавча політика України та європейського союзу: Київ, 2015, s. 485-490. Mój wkład w napisanie artykułu wyniósł 50%. Referat wygłoszono podczas International Scientific Conference: *Penal policy of Ukraine and the European Union: development and integration*, Kiev, 27. 11. 2015, Organizator m.in. Ministry of Justice of Ukraine.

- Dépendance à la nicotine chez les étudiants polonais et ukrainiens - Protocole de recherches, w: *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: матеріали III Всеукраїнської науково- практична конференції з міжнародною участю*, Луцьк, 2018, s.159-163. Mój wkład w napisanie artykułu wyniósł: 60%. Referat został wygłoszony na III Всеукраїнської науково- практичн конференція: Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: Луцьк, 31 .05 – 01. 06. 2018.

Ryzykownym zachowaniom młodzieży poświęciłam też kolejne, ale już samodzielne publikacje, w których przedstawiłam przyczyny i skutki alkoholizowania się oraz zażywania środków odurzających przez młodzież

-Zażywanie środków odurzających przez studentów- komunikat z badań, w: *Підготовка конкурентноздатного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії й перспективи* Луцьк 2015, s. 148-152. Referat wygłoszony na II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція: 25-26 06. 2015, Луцьк.Organizator Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy.

-*Wybrane skutki spożywania alkoholu przez nastoletnie dziewczęta*, „Wychowanie na co dzień” 2018, 5-6, s. 50-54. W artykule stawiam tezę, że picie alkoholu przez młode dziewczęta jest zarówno przyczyną jak i skutkiem zajścia w niepożądaną ciążę. Chęć dopasowania się do grupy rówieśniczej, brak zainteresowań, poczucia osamotnienia w rodzinie sprzyja inicjacji alkoholowej. Alkohol ułatwia też nawiązanie kontaktów seksualnych. Brak wiedzy o antykoncepcji oraz brak funduszy na zakup skutecznych środków zwiększa szanse na zajście w ciążę. Skomplikowane relacje z rodzicami, porzucenie przez partnera potęguje picie. W nurt badań nad ryzykownymi zachowaniami wpisuje się także recenzja książki: *Młode pokolenie w zderzeniu cywilizacyjnym. Studia – Badania – Praktyka*, Mariusz Jędrzejko, Jan A. Malinowski (red.), Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2014, w: „Ruch Pedagogiczny” nr 1, 2015, s.195-199.

Artykuł *Uczestnictwo w spektaklach baletowych środkiem do walki ekskluzją intelektualną?* „Wychowanie na co dzień”, nr 6 (249), 2014, s.40-45, to efekt moich zainteresowań pozanaukowych. Uważam, że jedną z przyczyn podejmowania ryzykownych zachowań jest nieumiejętność spędzania czasu wolnego w sposób twórczy. Współczesny młody człowiek coraz rzadziej czyta książki, rozwija się kulturowo. Grożą mu nie tylko nałogi, czy choroby wywołane otyłością i brakiem ruchu, ale także ubóstwo intelektualno- duchowe. Wnioskowałam, że uczestnictwo w kulturze wyższej jest środkiem do walki z ekskluzją intelektualną i może przyczyniać się do eliminowania ryzykownych zachowań. Badania przeprowadzone (N=90) wśród studentów pedagogiki ukazały u większości brak wiedzy o kulturze wyższej. Postawiłam tezę, że nie każdy człowiek musi być pasjonatem sztuki baletowej, czy muzyki poważnej, ale każdy kto pretenduje do miana nauczyciela, powinien posiadać chociaż elementarną wiedzę w tym temacie.

Ryzykownym zachowaniom młodzieży będzie poświęcona V Konferencja Studencka zorganizowana przez Koło Naukowe Pedagogów „Persona”, która odbędzie się 13 maja 2019r.

Problemy współczesnej rodziny

Tematyka rodziny jest konsekwentnie przeze mnie poruszana i badana. Podejmowanie ryzykownych zachowań, w tym zachowań seksualnych niejednokrotnie jest uwarunkowana, jak wskazuję w swoich publikacjach, czynnikami rodzinnymi. Funkcjonowanie małżeństw zawartych za zgodą sądu, czy biografie nieletnich matek również są sprzężone z klimatem panującym w rodzinie. Do podjęcia życia seksualnego, a w późniejszym okresie do bycia małżonkiem, czy rodzicem trzeba być dojrzałym emocjonalnie i społecznie. Zagadnieniom

konieczności osiągnięcia dojrzałości do pełnienia ról małżeńsko-rodzicielskich poświęciłam następujące artykuły:

-*Dorastanie do ról rodzinnych i zawodowych, jako istotny problem współczesnej szkoły wyższej*, Zeszyty Naukowe WSHE, t. XXXIV, 2012, s. 89-101.

- *Mother's age and the marital-parental role fulfillment: the research report*, „Społeczeństwo i Rodzina”, t. 44 (3), 2015, s. 174-185.

-*The impact of age to start a family for educational and professional development men*, „The Journal of Educational Review”, t. 9, nr 1, 2016, s. 87-96.

-*Wiek ojca a realizacja ról rodzicielskich*, Вісник Черкаського університету, Серія Педагогічні Науки, Вип. № 6.2017, s. 83-87. Referat wygłoszony na I Міжнародної Науково-Практична Інтернет- Конференція: Вища школа удосконалення якості підготовки фахівців, Київ, 26-27 .04. 2017.

Analizując biografie małżonków młodocianych postawiłam tezę, że jedną z przyczyn nietrwałości tych związków jest kierowanie się przy wyborze partnera kryteriami ulotnymi np. wyglądem zewnętrznym. Zagadnieniu oczekiwań kobiet wobec mężczyzn dotyczył artykuł: *O jakim mężu marzę? Oczekiwania współczesnych kobiet wobec mężczyzn*, w: On bez tajemnic. Problemy, analizy, perspektywy, Barbara Raszeja- Katelba, Magdalena Baranowska-Szczepańska, Instytut Wydawniczy Maiuscula, Poznań 2014, s 99-112. Referat wygłosiłam na Międzynarodowej Konferencji Naukowej: *Strongman, dżentelmen, biznesmen: mężczyzna wobec wyzwań współczesnego świata*. Organizator Instytut Naukowo- Wydawniczy Maiuscula Poznań, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Poznań 07. 06. 2013. Na potrzeby artykułu badaniami objęłam 120 zamężnych kobiet. Zmienną niezależną w badaniach był staż małżeński; kobiety w związku trwającym krócej niż 5 lat częściej wskazywały na urodę partnera i ciężę jako motyw zawarcia małżeństwa, niż respondentki o stażu powyżej 15 lat. Większość kobiet bez względu na staż oczekuje od męża stabilizacji materialnej i pomocy w opiece i wychowaniu dzieci. Na konieczność większego zaangażowania się ojców w opiekę i w proces wychowania seksualnego dzieci wskazuję w artykule *Ewolucja roli ojca w opiece i wychowaniu seksualnym dzieci, wczoraj i dziś- komunikat z badań*, w: *Obrazy dzieciństwa i dorastania. Wybrane problemy teoretyczne i empiryczne*, p. red. R. Michalak, M. Wieczorek, Instytut Naukowo-Wydawniczy Maiuscula, Poznań 2013, s. 337-349. Referat wygłosiłam na Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Szanse i problemy dzieci i młodzieży- wczoraj, dziś i jutro*. Organizator Instytut Naukowo- Wydawniczy Maiuscula, Wyższa Szkoła Zawodowa

„Kadry dla Europy” w Poznaniu. Poznań 24 maj 2012. Korzystając z zaproszenia Instytutu Jana Pawła II do udziału w monografii *Rodzina a wyzwania ponowoczesności* opracowałam rozdział dotyczący zagrożeń współczesnej (młodej) rodziny: *Threats of Contemporary (Young) Family*, w: *Family Versus Post-Modernity Challenges. Upbringing. Problems. Assistance and Support*, M. Przybysz-Zaremba, A. Regulska, ks. A. J. Najda (red.), Instytut Papieża Jana Pawła II, Warsaw 2016, s.113-128.

Współczesne rodziny, nie tylko stworzone przez bardzo młode osoby wymagają pomocy i wsparcia. W ten nurt rozważań wpisują się artykuły:

- dotyczący potrzeby rozwoju poradnictwa małżeńskiego: *La necessità di consulenza matrimoniale*, Вісник Черкаського Університету, Серія Педагогічні Науки, nr 3, 2016, s. 39-45,

- *Invisible violence – when a woman is an executioner: review of the studies*, “International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies”, vol. 5, no. 2, 2018, s. 89-101.

Publikacja zwraca uwagę na rzadko poruszany w literaturze naukowej problem przemocy domowej, ale stosowanej przez kobiety-żony.

- recenzja książki Tomasz Biernat, Jarosław Przeperski, *Zintegrowane wsparcie rodziny w środowisku lokalnym: Centrum dla rodzin*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2015, ss. 150. Wydane w serii Problemy Pracy Socjalnej „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 3 rok LVI (548), marzec 2016, s. 56-58.

Odmiernym od pozostałych artykułów poświęconych rodzinie w moim dorobku jest publikacja *Rola seniorów w rodzinie*, „Pedagogika społeczna” nr 4 (58), 2015, s. 81-96. Niniejszy artykuł jest próbą refleksji nad rolą jaką pełnią seniorzy w rodzinie, ich potrzebami i możliwościami zaspokajania.

Tematykę rodziny pogłębiłam np. poprzez zorganizowanie III Konferencji Studenckiej: *Rodzina w ujęciu interdyscyplinarnym* 20. 11. 2013 r.

Omawiana problematyka wymaga długofalowych, interdyscyplinarnych badań rozwijających jej poszczególne aspekty i współpracy teoretyków z praktykami i politykami. We współczesnym świecie konieczne są zorganizowane działania zmierzające do przygotowania młodzieży do odpowiedzialnego wypełniania ról społecznych. W tym celu należy m.in. poprawić zarówno kulturę pedagogiczną, jak i seksualną rodziców. Uświadamiam sobie, że to jest praca kilkuletnia, a jej efekty mogą być widoczne dopiero w następnych generacjach.

